

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הערבית שבפי יהודי בגדאד

הערבית שבפי יהודי בגדאד נמנית עם הדיאלקטים העתיקים, שנוצרו בקרב קהילות ישראל במשך אלפיים שנות פזוריו של עמנו בין שבעים אומה ולשון. בדורנו, דור ראשון לנאולה, היינו עדים לחיסולה הטראגי של גלות ערב המפוארת ועתיקת היומין ולתקומתנו הלאומית. ברישום להגהן של עדות ישראל, שהתקבצו בארץ, רואה יעקב מנצור * חובה לאומית-היסטורית, שיש לקיימה, כל עוד חיים בקרבנו דוברי להגים אלה; והדור הגדל בישראל, שלשונו העיקרית היא העברית, לא ידבר עוד באותם דיאלקטים, שדיברו בהם הוריו.

חשיבותו העיקרית של העיסוק בדיאלקטים הערביים היא בתרומתו לחקר הלשון הערבית, בצד תרומתו לבלשנות השמית בכלל ולבלשנות העברית בפרט. מנצור סבור, כי

* יעקב מנצור, הערבית היהודית של בגדאד; א. פרקים בפונולוגיה ובמורפולוגיה. הוצאת אוניברסיטת חיפה, חיפה תשל"ה.

רק על ידי העיסוק בדיאלקט חי עשוי החוקר להבין תהליכי לשון שונים, אשר לא היה ניתן ללמדם מתוך הלשון הכתובה בלבד. ואמנם אנב עיסוקו בדיאלקט הערבי של יהודי בגדאד הגיע מנצור למסקנה בדבר הגיית האות רי"ש בעברית בתקופה קדומה. התברר, שהגיית הרי"ש במלים העבריות, שחדרו לדיאלקט, לשונית היא, ואילו רי"ש שבמלים הערביות הגייתה גרונית. כך עלה בידו להספיר את דבריו הסתומים של רב סעדיה גאון בפירושו לספר יצירה, בדבר ההגייה הכפולה של האות רי"ש בפי יהודי בבל. רס"ג לא הצליח למצוא כללים למבטאה הכפול של הרי"ש בפי הפבלים, מפיון שחיפש הסבר פוניטי להבדל שהוא פונימי. ולא זו בלבד, אלא שאנב קביעת הכללים הפונולוגיים של הדיאלקט הבגדאדי הגיע מנצור למסקנה, שיש צורך בבחינה מחודשת של הפונולוגיה העברית, שעד עתה נחקרה מתוך הלשון הכתובה – בבחינת ימית יעיד על החי, כדבריו. למסקנות הלואי ביחס לחקר הלשון העברית יוחד הפרק "הרהורים על דרכה של לשון", שנכתב "במקום מבוא". והרי קטע מ"הרהורים" אלה, שנכתבו בלשון נמלצת: "אם רוצה אתה לעמוד על דרכה של לשון, ללשון המדוברת לך, ללשונם של המוני העם, שידי נקדנים לא חלו בה, והיא מתפתחת טבעית... אל יהודי בבל לך, אל דוברי גיב מדורות...". מתוך ה"הרהורים" משתמע, כי דרושה תמורה בחקר התנועות בעברית, אשר החוקרים לא תמיד הבחינו בהן בין תנועת עזר לתנועה יסודית, שכן הלשון העברית נחקרה מתוך הלשון הכתובה, שלא הייתה עוד לשון חיה. כמו כן צריכים

לעיון מחודש כללי השוא, וזאת בעזרת סולם צלילות לעיצורים בעברית דוגמת הסולם שבנה מנצור לדיאלקט הבגדאדי, וכך נוכל להגיע למסקנות תקפות יותר ביחס לנעותו או נחותו של השוא.

הספר הנסקר כאן הוא הספר הראשון בעברית על דיאלקט ערבי. הדיאלקט של יהודי בגדאד מיוחד במינו. הוא אחד הדיאלקטים הערביים העתיקים ביותר, ומן הסתם אפשר למצוא בו יסודות ארכאיים שונים. כמו כן ניתן למצוא בו סובסטרט עברי-ארמי, שכן דובריו ישבו בבבל לפני הכיבוש הערבי. הדיאלקט גם שונה מבחינות רבות מכל שאר הדיאלקטים הערביים. מכל הסיבות הללו יש בו ענין רב מבחינה מחקרית.

ספר זה מועיל גם לסטודנט הקורא עברית, כי בעזרתו יוכל לרפוש את יסודות הידיעה בדיאלקט, כדי לצאת ולהקליט מפי אינפורמנטים חומר למחקר בנושאים שונים רבים. הספר כולל פרקים בפונולוגיה ובמורפולוגיה של הדיאלקט. גישתו היא תיאורית צרופה. הפללים הפונולוגיים, שקבע מנצור, מספיקים במידה כזו, שאין הוא נזקק להסברים מורפולוגיים כדי להסביר מקרים חורגים; ובעזרת הפללים הפונולוגיים הוא מסביר את "תורת הצורות" מבלי להזדקק לערבית הכתובה.

הרצאת הדברים בהירה ומפורטת. ניפרת גישתו הדיאקטית של מורה-הלשון, המדריך את הקורא צעד אחר צעד, משתף אותו בלבטיו ומדגים את דבריו, לשם הבהרת יתר, בעזרת תופעות לשוניות, הרווחות בימינו

ומופרות לקורא. מנצור מצטיין בכתיבה מדעית זהירה ולא-
יומרנית, למשל משפטי הסגר, כמו "כך בכל אופן נראה לי"
וכיו"ב.

אחרי חלק א' זה של הספר חלק ב' עומד לצאת
בקרוב, והוא יכלול טקסטים ומילון, מנצור מתעתד להוציא
גם מהדורה מורחבת של ספרו בשפה האנגלית. רצוי שיוסיף
בפרק על המורפולוגיה גם סעיף על הבינוני, אשר נזכר
בספר זה רק דרך אגב, ולא יוחד לו סעיף מיוחד. וכן רצוי
להוסיף פרק על שימוש הזמנים בדיאלקט.

צורתו החיצונית של הספר, נאה, והוא נוח לקריאה.